

במלחמה ולאחריה

יצחק ארצי

אפיזודה ושמה מחנות הגירוש בקפריסין

(במלאות 35 שנה לנעילת המחנות)

לפני 35 שנה עזבו אחרוני המגורשים ממחנות קפריסין את אזור מחנות-הקיץ אשר בקראולוס ואת אזור מחנות-החורף אשר בקסילוטימבו. מאחוריהם ננעלו השערים וכך הגיעה לקיצה אפיזודה מיוחדת במינה במאבקו של העם היהודי על פתיחת שערי העליה לארץ-ישראל, טרם הקמתה של מדינת-ישראל.

תולדות העליה לארץ-ישראל רצופות סיפורי גבורה, אפופיאות, יוזמות יוצאות-דופן, ארועים מרתקים, ביטויים של התנדבות, הקרבה ומעשים למען הזולת. בספרים היסטוריים וביצירות בתחום הספרות היפה, המשלבים רמיון ומציאות, ניתן למצוא חומר מרתק על דרכי התארגנותו של עם במטרה לעזוב את ארצות הפזורה, לפרוץ את ההסגר הפוליטי והצבאי הבריטי, על מנת להגיע לארץ-ישראל ביבשה, בים או באויר.

בהיסטוריה עשירה זו, הפרק של קפריסין הוא מיוחד במינו. יחסית — זהו פרק לא ארוך. הוא משתרע בסך-הכל על פני תקופה של שלושים חודש, החל מ-13 באוגוסט 1946, יום גירושם של מעפילי "יגור" ו"הנרייטה סאלד" ועד 10 לפברואר 1949. בתקופה קצרה זו נרשמו ארועים ומעשים לרוב, יוזמות ופעולות שהביאו לתוצאות, אשר אין דומיהן בהיסטוריה היהודית ואף לא בהיסטוריה האנושית.

מה לא היו ומה היו מחנות קפריסין

מה לא היו מחנות קפריסין? מחנות קפריסין לא היו מחנות-שבויים. המעפילים שבאו על סיפוניהן של 39 אניות, מרומניה, איטליה, צרפת, יוגוסלביה, גרמניה ושוודיה, שנתפסו בצורה זו או אחרת על ידי הצי הבריטי. אחדות נלכדו בלב ים, אחרות נתפסו לאחר הגעתן לחוף; היו אניות שנכנעו לבריטים בלב ים מתוך נסיבות מיוחדות או משיקולים פוליטיים.

הכל הגיעו למחנות קפריסין ושם מצאו מחנות אהלים, עם מגדלי-השמירה וגדרות-התייל. ובכל זאת לא היה זה בית-סוהר או מחנה-שבויים. הגברים לא הופרדו מנשותיהם. האנגלים לא נגעו בארגונם. לכן שררה במחנות כעין תערוכת

בין משטר של מחנה־צבאי, בית־סוהר, אזור אוטונומי, ומחנה־נופש. בערבוביה מינהלית זו עלה בידי המעפילים להטביע מהר את חותמם. היוזמה והדינמיקה היהודית, כושר היצירה וכושר האלתור של המעפילים, ברובם צעירים, אשר הגורל ההיסטורי של אותה שעה הפגיש אותם באי זה, במחנות העצורים אשר יסודותיהם הארגוניים הושפעו לא במעט מהמבוכה, הבושה והלבטים, שהיו בעת ההיא נחלתם של האדמיניסטרציה הבריטית שחיפשה דרכים כיצד להיאבק ב"צרה" אשר שמה העליה הבלתי חוקית — צעירים אלה גרמו לכך שאי הגירוש ייפך לדבר־מה המצדיק את המושג "קפריסין" היא גם כן ארץ־ישראל". לא היה זה, כמובן, סיפוח פוליטי. קפריסין לא סופחה לארץ־ישראל. כאן נוצר כעין סיפוח חברתי. במשך 30 חודש, היו ארץ־ישראל ומחנות קפריסין כשתי רשויות פוליטיות, שהפכו את השניה ל"מדינה בתוך מדינה". קפריסין, הפכה למובלעת ארצישראלית בטריטוריה זרה. תושביו פיתחו במקום סגנון חיים ואורח־חיים זמני לפיהם חיקו את החיים בארץ. כל זאת התקיים ופעל עד אשר הורד הדגל ונועל השער, ואחרון המעפילים הועבר לארץ־ישראל.

העליה האידיאליסטית האחרונה

באחד הדיונים שנערכו לסיכום פרק קפריסין, אמר הרב יעקב שרייבאום, שפעל כאחד משליחי העליה בקפריסין: קפריסין זו העליה האידיאליסטית האחרונה. לפני הקמתה של מדינת־ישראל, זו היתה עליה שביטאה יותר את רצון ההמונים מאשר את רצונו של הממסד. כל זרמי העליה שבאו אחר כך — היו ממוסדים. אמנם יהודים רבים נאלצו גם אחרי הקמתה של מדינת־ישראל להילחם במערב ובעיקר במזרח למען פתיחת שערי היציאה, אבל מאחוריהם עמדה כבר מדינת־ישראל על ייצוגה הרשמי, על מעמדה הבינלאומי, על יכולתה לגייס כוחות לפתיחת השערים. הם נאבקו על זכות היציאה, אבל לא על זכות הכניסה, כיוון ששערי מדינת־ישראל היו פתוחים לרווחה. עבורם גולי קפריסין היו גיבורי המלחמה על פתיחתם שערי העליה.

מה איפיון את המצב בשנות קיומם של מחנות קפריסין? המאבק של ממשלת המנדט היה טוטאלי. בריטניה הגדולה לא הסתפקה עוד בחקיקה, באחיות עיניים. היא גייסה את מלוא השפעתה המדינית וגם את צי הוד־מלכותו, אשר זה עתה סיים את תפקידו ההיסטורי המנצח במלחמתו נגד גרמניה הנאצית ובנות־בריתה. כוחות אלה גויסו על־ידי בוויין וממשלתו כדי להילחם נגד העליה ונגד צי המעפילים. מי היו המעפילים? ברובם ניצולי השואה. אחרי נדודים, חיפושי דרך ומיבצעי בריחה נועזים, עלה בידיהם להתרכז בתנאים־לא־תנאים, בחלקים שונים של אירופה ההרוסה אך המשחררת. הם גבבו גבולות כדי להגיע ללא דרכונים ותעודות לנקודות היציאה. בריכוזים אלה בגרמניה, איטליה, אוסטריה, יוגוסלביה, הם נהנו מרצון טוב של עמים וממשלות ובעיקר מרבדים מסוימים באוכלוסיה, מנסיבות פוליטיות מיוחדות, מבני־ברית סמויים וגלויים שהושיטו להם יד, בראותם בהם לוחמים, פרטיזנים, קרבנות של שרירות־לב; אבל במקומות היציאה היה עליהם להתמודד גם נגד שרותי־המודיעין של בריטניה הגדולה, שגילו בדרך־כלל את סוד ההתארגנות ליציאה. בעקבות הגילויים, הופעל תחילה מכבש הלחצים על מדינות הנשלטות על ידי ממשלות חלשות וצייתניות, שהיו תלויות בחסדי המעצמות הגדולות.

מדינות אלו, גוייסו לשיתוף פעולה במאבק לאיסור או לסיכול ארגון היציאה. נגד מגמות מדיניות, דיפלומטיות ותחבולתיות אלו, נאבק קומץ של שליחים ו"משוגעים-לדבר", כולל מספר חסידי אומות העולם. אלה ארגנו את הקונספירציה של מאות ואלפים. הם נהגו מאגדת השתייכותם לארגון ההגנה או הפל"ם. אמנם רוב המעפילים, לא ידעו בריוק מה זה ומי הם אלה, ורק מתוך משמעת פנימית ולויאליות, הם שזו ליוזמותיהם, עצותיהם, פקודותיהם.

החל מחודש אוגוסט 1946 היה ברור ליוצאים, כי לארץ-ישראל הם לא יגיעו. היה ברור להם שהם יוצאים מאורח חיים מסודר, אליו הסתגלו במחנות העקורים ובריכוזים שבדרום איטליה. מה זה קפריסין — הם לא ידעו, ולא יכלו לדעת אם אורח-החיים בקפריסין יהיה טוב יותר ונוח יותר מאשר זה שבנקודות היציאה באיטליה או במחנות העקורים בגרמניה. קשה לשער שהיה בתוכם מישהו, אשר סבר שקפריסין יהווה שיפור לעומת המצב הקיים. הם לא יצאו ממצב טוב למצב טוב יותר. מה שהניע אותם לזוז, היתה ההכרה והתודעה, שהדרך לארץ-ישראל היא ארוכה, וכי עתה הופיע ממשול נוסף שצריך לעבור אותו, ושמו מחנה קפריסין. איש לא ידע אם המדובר בזמן קצר או בפרק זמן ממושך. הם רק ידעו או חשו שזו תוספת מזוור שיש לשלמו כדי להגיע סוף-סוף לארץ-ישראל. ללא היסוסים, הסכימו למחיר זה גם אלה שכבר נהגו מחממת המחנות שהיו קיימים או במערב אירופה, וגם כל אלה שישבו בבתיהם הקבועים או הארעיים במזרח אירופה. הם לא עמדו על המקח. הם קיבלו את הדין. הם נסעו לאותו הבלתי-נודע-החדש, שהתגבש במרוצת הזמן למחנות קפריסין. הראשונים היו אפוא חלוצי מחנות קפריסין. הם התמודדו עם המעבר החד ועם כל קשיי-ההתחלה.

הערכה זו חלה פחות על אלה שהגיעו כבר ב-1947. אלה כבר מצאו חשתית ארגונית, מסגרת של יחסים עם המפקדה הבריטית, שרותי מזון, שרותי תרבות וחינוך, דגם לפעילות לשליחים, רעת-קהל מאורגנת ואוהדת בקרב הישוב היהודי בארץ ובחוץ-לארץ. לכן חייב כל מחקר להבחין בין שתי התקופות. אני קובע זאת כיוון שעברתי נסיון זה על עורי ובשרי.

אני זוכר כיצד משה אברבךוד (אגמי), אז שליח המוסד לרומניה, הזמין לשיחה את ידידי המנוח דב (ברל) שיכר ז"ל ואותי, ואמר לנו בזה הלשון: לנגד עינינו הולך ונוצר ריכוז חדש של מעפילים — בקפריסין.

המידע שלנו דל ביותר. איננו יודעים בדיוק מה קורה שם ומהו הדבר המתפתח במקום. אני יודע רק, המשיך אגמי, שריכוז כזה זקוק למנהיגים. אני חובע מכס שתצאו עם שיירה המתארגנת עכשיו בנקודת היציאה ביוגוסלביה. תחילה שומה עליכם לעבור בצורה בלתי חוקית את הגבול בין רומניה ליוגוסלביה. בבלגרד פועל חבר "הנוער הציוני" מקיבוץ אושה יאגק רוזיביאנסקי (יעקב בן-יהודה ז"ל). הוא וחבריו יכוונו אתכם לנקודת הריכוז עד למועד העליה. מדובר בפרק זמן קצר. טכעי, שבשיחה כה גורלית, ניסינו — באמצעות שאלות — לדעת קצת יותר על המצפה לנו. אך משה, אשר אתו כבר עבדנו יחד כשנה וחצי, לא ידע להשיב לשאלותינו. חשנו אפוא שהמדובר ביציאה לבלתי נודע. לא היססנו הרבה. יצאנו. מספר ימי ההמתנה הפכו לחדשים קשים במחנה מקסימי שליד זאגרב. סצינה דומה, לפי תסריט דומה, התרחשה בוודאי בהרבה מקומות עם בודדים ועם קבוצות של עשרות ומאות. הכל הבינו: זו עליה לארץ-ישראל — דרך קפריסין.

כך גויסו המעפילים שעלו על סיפונן של 39 ספינות בגדלים שונים אשר מעפיליהם הגיעו למחנות קפריסין.

המפגש הראשון

המאפיין את המפגש הראשון של המעפיל בקפריסין היה בהיתקלות עם נוף חדש ובלתי ידוע, ועם האקלים הימתי-כונני. תחילה היה המאמץ להשתחרר מהרגלי הסתיו והחורף האירופי, ולהסתגל לאקלים המצוי, וכן להתמצא ביחסים עם המפקדה הצבאית הבריטית שפעלה מתוך תערוכת של תקיפות וליברליזם. זה היה מפגש אקטיבי. היחסים לא התפתחו על רקע הנכונות לקבל את הדין, ולהיכנע להוראות ולפקודות. יחסי הגומלין בין רצון המעפילים לרצון הבריטים, הולידו את המציאות החדשה, אשר בעקבותיה הפכו מחנות-קפריסין להיות תחנות מעבר של הכשרה והכנה לחיים לארץ-ישראל.

הבריטים גילו נכונות להעניק למעפילים חופש פעולה נרחב בתוככי המחנה. נכונות זו הולידה משטר של אוטונומיה פנימית טוטאלית שהגיעה לשיאה עם אימון כוחות צבאיים לקראת המאבק בארץ, ומיבצעי חבלה ובריחה נועזים, אשר הבסיס שלהם היה במחנות.

הנסיון האדמיניסטרטיבי של גלי המעפילים היה מבוסס על מה שהכירו ולמדו במחנות העקורים בגרמניה ואיטליה. במקומות אלה החיים היו מבוססים בעיקר על חיי קולקטיב בקבוצות ובקיבוצים. גלי היהודים שעזבו את מקומות מושביהם במזרח אירופה או שבאו מהמחנות, אדגנו את חייהם על בסיס של ארעיות. ואילו התוכן היה יהודי וציוני ששאב את השראתו מהווי תנועות-הנוער. נסיון זה הועבר גם לקפריסין. לכאן באו גם מעפילים שלא עברו מחנות-עקורים והיו חסרי כל נסיון קודם. אורח-החיים של מחנות קפריסין היה בראשיתו סינתזה של נסיונות אלה. עם בואם של שליחי ארץ-ישראל, מתחוללים בו שינויים בתפיסה, בתכנים, בצורות הארגון — הנובעת מנסיון החיים ומהזיקה האידיאולוגית של השליחים. לכן מותר לדבר על קפריסין כמעבדה חברתית, שהחלה בפעולתה במחנות הקיץ. כאן נוצרו הריכוזים הראשונים, כאן התחולל המפגש הראשון עם המציאות החדשה. הבאים פוזרו בין המחנות 61, 62, 63, ששכנו באזור רצוף לחוף הים. מבודד מאזור זה שכן בנפרד מחנה 55. בין המחנות הפרידו גדרות-תייל. התנועה ממחנה למחנה היתה אסורה. היא התנהלה בפיקוח צבאי על פי תעודות-מעבר בריטיות. הפרדה זו ל-4 מחנות קטנים הציקה למעפילים. הם חיפשו את המגע ביניהם, את המגע עם חבריהם לתנועה. הוותיקים היו מעונינים לשמוע חדשות מפי אלה שבאו אחריהם. תחילה היו נסיונות לעבור ממחנה למחנה בצורה בלתי ליגלית. אחר כך הוסדו בכוח גדרות-התייל בין שלושת המחנות 61, 62, 63, ורק מחנה 55 נותר מבודד גם להבא. יוזמה זו לא היתה מלווה בעונשין. הנסיון עודד את המעפילים ואת מנהיגיהם להתמיד בקו האקטיביסטי של יצירת עובדות.

ארץ הקיבוצים והמפלגתיות

לקפריסין הגיעו המעפילים במסגרת הארגונית שציננה את אותם הימים של פוליטיזציה מוחלטת: איש על מחנהו ואיש על דגלו. התא הבסיסי היה הקיבוץ, והמסגרת היתה התנועה או המפלגה.

אסור לחפש ב"קיבוץ בדרך", בגרמניה באיטליה ובקפריסין, את הסממנים האיריאולוגיים של הקיבוץ הארצישראלי. "הקיבוץ בדרך" איגוד קבוצת יהודים בודדים ומשפחות, יוצאי תנועות-נוער או "עמך", שהחליטו להתארגן בדרך, לחיות יחד במסגרת סידורים ומשמעת פנימית, תוך הבנה ערטילאית שפניהם לחיי קיבוץ בארץ-ישראל. בצד הקיבוץ הקפריסאי כצורת-חיים, פעלו כמובן קיבוצים של תנועות-הנוער המבוססים על גישה רעיונית וזיקה לזרם קיבוצי. השליחות מארץ-ישראל התבצעה אפוא לפי אותה המתכונת: התנועות קיבלו את שליחיהם בהתאם למפתח מפלגתי. בארץ התברר אחר כך ההבדל בין גרעינים קיבוציים אמיתיים לבין קיבוצים כצורת-חיים בדרך המעבר בין הגולה לארץ-ישראל.

עם זאת יש להודות שהתארגנות הקיבוצים הקלה גם על המעפילים. היא הקלה גם על השליטה מצד הגופים הוולונטריים שהוצבו או הועמדו בראש חיי המחנות ועסקו בנושאים היומיומיים. אני מתכוון למזכירות המשותפת-שעסקה באספקה, דואר, סידורים יומיומיים, ואשר היוו כעין רשות מוניציפלית של האוטונומיה הפנימית. הם ינקו את סמכותם מהמשמעת התנועתית והסולידריות התנועתית. החיכוכים הפנימיים צומצמו למינימום. חיכוכים אלה היו פחות אישיים ויותר בעלי אופי פוליטי, תנועתי, מפלגתי.

ה מ נ ה י ג ו ת

בדיון שנערך על מהות מחנות קפריסין, העלתה הפרופ' אניטה שפירא את הטענה שמעפילי קפריסין היו ציבור חסר מנהיגות. לדעתי, זו טעות אופטית. קפריסין היה ברובו ריכוז שבו שלטו תנועות-הנוער-החלוציות. טבעי אפוא שהמנהיגים היו אנשי תנועות-הנוער. הם עזבו את משמרתם בגולה בצד חניכיהם ובאו אתם. הם היו ההנהגה והמנהיגים. במקומם קמה הנהגה חדשה בארצות הגולה או במחנות האיסוף של אירופה. המבוגרים המאורגנים אף הם באו על מנהיגיהם, שהנהיגו אותם בפולין, רומניה, הונגריה, ובדרכים. אלה היו המנהיגים שצמחו מקרב הציבור, אשר אתו היו ועברו אתו את המבחנים הקשים. בוודאי שגמצאו אי-יפה אי-שם גם מנהיגים שהעדיפו להגיע ארצה על סמך סרטיפיקט. אלה הם היוצאים מן הכלל. לקפריסין באה ההנהגה שהיתה מצויה או בתנועות. רבים מהם צמחו ואף התפתחו במציאות החדשה, רכשו נסיון נוסף והשתלבו אחר כך בקלות-יתר בארץ. לקפריסין הגיעו לא רק קיבוצים, אלא גם בודדים. ברם, היה קשה לבודד לחיות בקפריסין. לכן אף התפתחו גם בקרב ציבור זה צורות של חיים משותפים כגון מחנות משותף המבוסס על שיתוף פעולה במסגרת של חלוקת עבודה יעילה.

יסודות לחיי תרבות וחברה

ראשוני קפריסין אף הניחו את היסודות לחיי התרבות במחנה. אחת הבעיות של חיי המחנה היתה כיצד למנוע ניוון בעקבות הבטלה. תחילה הוקדשה תשומת-לב לארגון החיים היומיומיים, מעבר לסידורים הסטנדרטיים שנקבעו על ידי הבריטים. אולם כל זה לא הבטיח עדיין תעסוקה מלאה.

הפעולה התרבותית נועדה אפוא לתת תשובה קונסטרוקטיבית לשאלות הזמן הפנוי. גם פעולה זו התחילה מלמטה למעלה, ביוזמת המעפילים. היא נועדה לספק צרכים בסיסיים כגון לימוד השפה העברית, מידע על המתרחש בעולם ובישראל,

העשרה תרבותית, טיפוח האמנויות. פעולה זו יכולה להתבסס אך ורק על כוחות שהיו מצויים בשטח. בואם של שליחים הוסיף נסיון וחיוק את הצד הארצישראלי בתכנית. קפדיסין הפכה אפוא לבי"ס מסועף לחינוך מבוגרים.

מערכת החינוך

מערכת החינוך גועזה לספק את צרכיהם של 2500 ילדים ובני-נוער שהיו כ-5% מכלל אוכלוסיית המחנות. לכאורה היתה צפויה שהייה קצרה במחנות, אבל השהייה התארכה. אסור היה להפקיר את הנוער להשפעותיו של רחוב המחנות. לכן התלכדו כל אלה שהבינו את חשיבותו של החינוך בצד בעלי נסיון בהודאה שהיו מצויים בקרב המעפילים, למאמץ להקמת בתי-ספר. הודות למשלחת עליית-הנוער שהגיעה לקפדיסין בימיו הראשונים של המחנה הראשון, לבשה המסגרת מהרגע הראשון את הצורה של כפר-נוער, דהיינו בית-ספר שבו מתפתחים גם חיי תבונה המבוססים על ניהול עצמי, ואינם מיועדים ללימודים בלבד. גם המשלחת של עליית-הנוער תרמה רבות לגיבוש המסגרת, התכנים, ודרכי הפעולה, לכן הפך כפר-הנוער למקום של הכשרת הנוער להמשך חינוכם במסדות עליית-הנוער בארץ.

ממחנות-הקיץ הועתק המרכז במרוצת הזמן למחנות-החורף. המפעל היה כאן רב-כמותי ורב-איכותי. היתה זו מעבדה חינוכית מפוארת. הרמיון וההקבלה בין שתי המסגרות בקפדיסין ובארץ הקלה בהרבה אחר כך על השילוב של חניכי קפדיסין במקומות הקליטה בארץ. במקביל לחיי התרבות, התפתחו גם חיים דתיים. הוקמו בתי-כנסת, נוצרו מסגרות לקיום חגים ומועדים. דו-הקיום בין החילונים לדתיים פעל ללא בעיות מיוחדות. אחר כך באו שליחים, מורים, אנשי מדכו דוטנברג, וקפדיסין הפכה למקום הכשרה ולימוד עצום למבוגרים וצעירים שחסך הרבה תבלי קליטה בארץ.

השליחים

בואם של שליחים מהארץ חולל תמורה מרחיקת-לכת בחיי המחנות. השליח היה גם המקשר בין העולם הסגור של המחנות לעולם הגדול שמחוצה להם, כולל ארץ-ישראל. הודות לשליחים הפכה ארץ-ישראל לחלק אינטגרלי של החיים היומיומיים. בכל התחומים יושם הנסיון הארצישראלי ובוודאי שהדבר מצא את ביטויו בהווי הקיבוצי, בנושאי ארועים, חגים ומועדים. ציון תאדיכים היסטוריים, הכשרת כוחות טרום-צבאיים כגון שורות המגינים, הידוק הקשרים בין גרעינים קיבוציים לבין מקביליהם בארץ או במקומות הקליטה שלהם בעתיד. ברם, השליחים הביאו עמם לאי גם את המחלוקת הפוליטית, את הקריטריונים של חיי מפלגה, את הקנאות התנועתית והמפלגתית. מעפילים רבים הוכו בהלם נוכח מציאות קשה זו, אבל זו גם היתה הכשרה טובה לחיי הארץ, למציאות שציפתה לבאים ארצה. המשמעת הפנימית והמרות התנועתית באו לידי ביטוי בסדרי העליה. העיקרון השליט היה "ראשון נכנס — ראשון יוצא". אבל היו גם יוצאים-מן-הכלל. על ועד-העליה הוטל לסלק מהאי את מפקדי האניות, המלחים, את השליחים הבלתי חוקיים. נדרש מאמץ לא קטן כדי לרכוש את הבנת המעפילים ליוצאים-מן-הכלל אלה. לא תמיד ניתן היה להסביר למעפילים בלתי סבלנים, חשדניים, עייפים משהייה במחנות, את השיקולים השונים על המלחים הזרים, אנשי הפלים שהגיעו יחד עם אניותיהם והסתגלו למחנות, שנוקקו למקומות עליה כדי לחזור לבטיסיהם

ולהמשיך בפעולה. עקב זאת נדחה מועד היציאה של מעפילים. סידורים אלה היו כרוכים במתחים ומאבקים, והם בוצעו על ידי ועדי-עליה מקרב המעפילים, אשר רכשו את אמונם של שולחיהם.

הוועד למען גולי קפריסין

בחקר המחנות קופח קמעה מקומו של הוועד למען גולי קפריסין בראשותו של משה קולודני (משה קולודני — משה קול). ועד זה ביטא את הסולידריות של הישוב עם הכלואים במחנות. הוא היה גם מוקד לארגון עזרה וסיוע למחנות ולמו"מ עם גופים כמו הג'וינט, שלטונות בריטניה, ולהמרצת הסוכנות היהודית לפעילות מירבית למען המחנות.

תפקיד חשוב מילא הוועד בימי המהומות נגד קיצוץ מכסות הסרטיפיקטים באפריל 1947, כאשר ממשלת המנדט החליטה "להעניש את המעפילים ולהוריד 400 סרטיפיקטים מתוך המכסה החדשית של 750 סרטיפיקטים". המהומות הגיעו לשיאן עם שביתת הרעב שפרצה במחנות. המחנות סערו. יריות הבריטים על המעפילים המסתערים על שערי המחנה והריגת מעפיל מיריות החיילים, העלו את המתח לשיא. לא אשכח את האסיפות הדמוניות שנערכו במחנות. אז הגיע משה קולודני בשליחות "הוועד למען גולי קפריסין", הרגיע את הרוחות ומצא את הנוסחה שאיפשרה סיום בכבוד של שביתת הרעב, שקויימה על ידי הנהלת המחנות בתוככי מושבה של המפקדה.

לא התכוונתי לסקור כאן את מכלול המסגרות ומכלול הבעיות של מחנות קפריסין. הדבר נעשה בעבודתו התלוצית של ד"ר דוד שערי בספרו "גירוש קפריסין 1946—1949", שיצא לאור לפני כשלוש שנים כמחקר ברמה אוניברסיטאית במסגרת "הספריה הציונית". הנושא מוסיף לזכות לתשומת-לב במישור המחקר האוניברסיטאי.

ידוע לי שמחקרים אחרים הם בדרך. הם יעסקו בהיבטים נוספים: כפר הנוער והמסכת החינוכית שלו; קפריסין כמוקד לארגון עתודה לתנועה הקיבוצית על זרמיה השונים; כן ימצא פרק קפריסין את השתקפותו בתערוכה על גורל שארית-הפלטיטה, המאורגנת עתה על ידי "בית התפוצות". ייתכן שהנסיון לאתר ולארגן את יוצאי קפריסין, יוליד יוזמות מחקריות וספרותיות נוספות שיאירו אפיונה זו, כל עוד שאלו אשר חוו פרק זה, עודם בחיים.

הערותי דלעיל הן הערות מנקודת מבטו של מעפיל שהיה בין ראשוני המגורשים ואשר עבר את פרק קפריסין על עורו ובשרו, לאורך שלושים חדש. באוירה של ארעיות, בין מעפילים מאניות נכנסות לבין טרנספורטים יוצאים, תוך כדי מפגש ראשון בין עולי מזרח אירופה לעולי צפון אפריקה, נוצר כאן ישוב מאורגן אשר חייו היו מכוונים במלואם לשלב הבא: ארץ-ישראל. גיבורי האפיודה היו המעפילים שניצלו ממחנות-המוות, הגיעו "למחנות-חממה" לפי הדגם של מחנות-עקורים ונאלצו לנדוד למחנה מדגם נוסף — המחנה הבריטי של קפריסין.

התוספת של 52 אלף מעפילים אשר בדרכם לארץ, נקלעו למחנה שהיה מיועד לשבור את רותם ואשר הפך למסגרת של הכשרה והכנה, הוסיפה לישוב תוספת של כ-10% לאוכלוסייתו. תוספת הייתה כעין יחידה שמילאה תפקיד חשוב במלחמת העצמאות, וזה נושא חשוב נוסף המצפה עדיין להארה יסודית.

מ ש ו א ה

קובץ שנתי לתודעת השואה והגבורה

כרך י"ב

משואה, יד לחברי תנועות הנוער הציוניות בשואה ובמרי

תל-יזחק — תל-אביב, ניסן תשמ"ד — אפריל 1984

